

Эхийн сэдэв: Эхэд өгүүлэгдэж байгаа гол юмнаас үүдэлтэй санааг сэдэв гэнэ. Юуны тухай? гэсэн асуултаар илрүүлнэ.

Эхэд дэвшүүлсэн асуудал: Тухайн сэдвийн хүрээнд илэрч буй шийдвэрлэх шаардлагатай асуудлыг хэлнэ.

Эхийн гол санаа: Сэдэв болон дэвшүүлсэн асуудлын хүрээнд гаргасан дүгнэлт санааг хэлнэ.
Түлхүүр үг: Эхэд олон давтагдаж орсон, гарч буй хэрэг явдлын санааг бүтээхэд чухал үүрэгтэй үгийг хэлнэ.

Залхууг зайлуулья

... Хүний амьдралын дотоод дайснууд дотроос адгийн хорлогч нь залхуурал билээ. Гадаа хэвтсэн төмөр дотроо зүгээр байвч гаднаасаа зэвэнд идэгддэг бол залхуурч хэвтсэн бие гаднаа зүгээр мэт байвч дотроосоо зэвэнд баригддаг юм.

...Залхуурал авьяас билгийг хөгжүүлэхэд хамгийн том саад тотгор, амжилт ололтыг ахиулахад хамгийн адгийн тээг билээ. Сурч мэдэхэд тархи багласан чөдөр тушаа, судалж танихад замд тээглэсэн бул хар чулуу, жаргах замын садаа бол залхуурал. Ажилсаг хүнд залхуучууд нүдэнд орсон хог, шүдэнд тээглэсэн мах адил үзэгдэнэ.

... Залхууг ялж чадвал бараан үүлээ хөөсөн тэнгэр цэлмээд ирэхийн адил барайж байсан амьдрал чинь дэвжээд ирэх баяр жаргалыг үзнэ. (Н.Багабанди "Титэм үг"-ийн хэсгээс)

Дасгал 1. Эхийн сэдвийг түлхүүр үгээр тодорхойлъя.

Алхам 1. Эхээс хамгийн олон давтагдсан түлхүүр үгийг түүж бичээрэй.

.....

Алхам 2. Түлхүүр үгдээ үндэслэн эхэд дэвшүүлсэн асуудал буюу сэдвийг сонгоорой.

А. Өөрийгөө ялах тухай Б.Залхуурлын тухай В. Амьдралын тухай

Дасгал 2. Эхийн гол санааг тодорхойлъя.

Алхам 1. Эхийн эхлэл, гол, төгсгөл хэсгийн санааг түлхүүр үгээр хурааж бичээрэй.

Эхийн бүтэц	→ Санаа	
Эхлэл хэсэг	Залхуурал	хорлогч
Гол хэсэг	Залхуурал	саад тотгор
Төгсгөл хэсэг	Залхууг ялвал

Алхам 2. Эхийн бүтцийн хэсгүүдийн санаагаа нэгтгэн дүгнэж, зохиогч бидэнд хэлэхийг хүссэн гол санааг тодорхойлъя.

Залхуурал бол юм.

Залхуурлыг ялвал

Агуулгын товч тайлбар

Дүрслэн тайлбарлах: Тайлбарлан бичихдээ уншигчийн сонирхлыг татах, эхэд илэрхийлж буй санааг улам тодорхой болгох зорилгоор сэтгэл хөдлөлөө илэрхийлсэн төрөл бүрийн уран яруу үг хэллэг, хэлц үг, зүйр цэцэн үг зэрэг дүр дүрслэл ашиглан бичсэн эхийг хэлнэ.

Уран дүрслэл: Зохиогч өгүүлж хэлэх гэсэн санаагаа илүү ойлгомжтой, сонирхолтой яруу тансаг, өвөрмөц илэрхийлэх зорилгоор адилтгал, зүйрлэл, хүншүүлэл, хэтрүүлэл, төлөөлөл эсрэгцүүлэл гэх мэт үгийн утгыг шилжүүлэн дүрслэх аргыг хэрэглэн уран дүрслэл бүтээдэг.

Дасгал 1. Дүрслэн тайлбарласан эхээс уран дүрслэлийг ялган тайлбарлая.

Алхам 1. Эхэд залхуурлыг юутай адилтган дүрсэлсэн байна вэ? Гурван жишээ бич.

Залхуурал бол **адгийн хорлогч**

Залхуурал бол

Залхуурал бол

Залхуурал бол

Алхам 2. Ялгасан уран дүрслэлийнхээ утгыг дараах аргаар тайлбарлая.

1. Дүрсэлсэн үгийн үндсэн утгыг толь бичиг ашиглан тайлбарлана.
2. Эдгээр үгсээр ямар далд утга илэрхийлж байгааг эхийн утгатай холбон тайлбарлана.

Уран дүрслэл	Тайлбар
Залхуурал бол адгийн хорлогч	<ol style="list-style-type: none"> 1. адгийн- хамгийн муу, хамгийн доод, хорлогч- бусдыг хорлох муу санаатай хүн 2. Залхуурч хэвтсэн хүнийг гаднаас нь харахад зүгээр мэт боловч дотроо зэвэнд баригдсан мэт болсон байдаг гэж эхэд бичсэн байна. Тэгэхээр залхуурал бол хүний хийж бүтээх хөгжих боломжийг хааж устгадаг учраас хорлогч гэж адилтган хүншүүлсэн байна.
.....	<ol style="list-style-type: none"> 1. 2.
.....	<ol style="list-style-type: none"> 1. 2.
.....	<ol style="list-style-type: none"> 1. 2.

Алхам 3. Дараах хэсэгт “залхуугаа ялснаар амьдрал сайжирч, баяр жаргалыг үзнэ” гэдгийг хэрхэн дүрсэлснийг тайлбарлаарай.

Залхууг ялж чадвал бараан үүлээ хөөсөн тэнгэр цэлмээд ирэхийн адил барайж байсан амьдрал чинь дэвжээд ирэх баяр жаргалыг үзнэ.

Тайлбар:

.....

.....

Агуулгын товч тайлбар

Хэлцийн онцлог шинж:

- Хоёр ба түүнээс дээш үгээс бүтдэг.
- Уран дүрслэлийн ашиглан далд утга санаа илэрхийлдэг.
- Аль нэг үгийг нь өөр үгээр сольж болохооргүй хэвшсэн.
- Тухайн ард түмний ахуй амьдралтай гүн бат холбоотой

Аавын хүү аашинд дийлдэнэ

Хүн бүхэн өөрийн гэсэн ааш авиртай. Юм бүхэнд хэмжээ дамжаа хэрэгтэй. (1)

Илүүдсэн бүхэн хор болдгийн адил ааш хэтэрвэл амьдралд цөвтэй. Ааш авираа өөрөө захирах учиртай. Хэрээс хэтэрсэн аашиндаа хүн өөрөө дийлдэн хүлээ баглаатай зовно. Хүний түлхүүрээр өөрийн хаалгыг онгойлгож болдоггүйтэй адил өөрийн аашаар өрөөлийг захирах амаргүй. Илүү дутуу ааш араншингүй хүнтэй эвлэж зохицох амархан. Олон ааштай хүнтэй ойртон нөхөрлөх хэцүү. Сайхан ааштай мөртлөө саар мууг сэдэгчид бий. Муухай ааштай хэрнээ машид сайхныг бүтээгчид бас байна. Авьяас чадвар чамбай хэрнээ аашнаасаа болж алдагсад цөөнгүй. (2)

Ааш гэж адасга болсон хүнээс алс холуур дөлж яв. Муухай зантай хүн мундахгүй балгийг тарина. Авиргүй аашлах нөхрөөс амжиж хурдан холд. Бар мэт явснаа хонь мэт номхдох нь барьцгүй аашны шинж. Гайгүй намуухан байснаа галзуу бар шиг авирлах нь гаж аашны тэмдэг. Хорт могой ойроос хатгадаг бол хорон ааштанд хол ойрын ялгаа үгүй. (3)

Шударга үг чихэнд хатуу ч явдалд тустай болохоор анд нөхрийнхөө алдаа оноог алдалгүй хэлж тусал. (4)

Дасгал 1. Эхийн агуулгыг ойлгоё.

Алхам 1. Дараах үгсийн утгын ялгааг толь бичиг ашиглан тайлбарлан бичээрэй.

Ааш авир

Ааш араншин.....

Гаж ааш

Хорон ааш

Барьцгүй ааш

Муухай ааш

Алхам 2. Эх дэх цогцолборуудын санааг зөв дугаарлаарай.

Цогцолборын санаа	Цогцолборын дугаар
Ааш авираа өөрөө удирдан захирах хэрэгтэй.	
Ааш авир муутай хүнээс холуур явах нь дээр	
Хүн бүхэн адилгүй.	
Найз нөхдийнхөө алдаа оноог шударгаар хэлж засахад нь тусал.	

Алхам 3. Зохиогч ямар санааг тайлбарлан ойлгуулахыг зорьсон бэ?

1. Хүн болгон адилгүй гэдгийг тайлбарласан.
2. Хүн аашнаасаа болж алддаг гэдгийг тайлбарласан.
3. Ааштай хүнээс холуур явсан нь дээр гэдгийг тайлбарласан.
4. Хүний аашинд нь тохируулж харьцах хэрэгтэй гэдгийг тайлбарласан.

Дасгал 2. Зохиогчийн дүрслэн тайлбарлахдаа ашигласан аргыг судалъя.

Алхам 1. Дараах өгүүлбэрүүдэд тодруулсан үгсийн өмнөх хойдох өгүүлбэрүүд ямар утгатай байна вэ? Тайлбарлаж бичээрэй.

1. Муухай ааштай **хэрнээ** машид сайхныг бүтээгчид бас байна.

.....

2. Сайхан ааштай **мөртлөө** саар мууг сэдэгчид бий.

.....

3. Бар мэт явснаа хонь мэт номхрох нь барьцгүй аашны шинж

.....

Алхам 2. Дээрх өгүүлбэртэй адил аргаар бүтсэн 2 жишээ эхээс олж бичээрэй.

1.

2.

Дасгал 3. Тайлбарлахдаа хэлц ашигласан аргыг судалъя.

Алхам 1. Зохиогч өөрийн санаа бодлыг илэрхийлэхдээ ямар ямар хэлц ашигласан байна вэ? Эхээс 3 жишээ түүж бичээрэй.

хэрээс хэтрэх

.....

Алхам 2. Түүж бичсэн хэлцийнхээ утгыг дараах аргачлалын дагуу тайлбарлаарай.

1. Хэлц дэх үг бүрийн үндсэн утгыг толь бичиг ашиглан тайлбарлана.

2. Эдгээр үгсээр ямар далд утга илэрхийлж байгааг эхийн утгатай холбон тайлбарлана.

1. **Хэрээс хэтрэх**: 1. **хэр**- хэмжээ, чадал чинээ, **хэтрэх**- давах, илүү гарах гэсэн утгатай. 2. Байвал зохих хэмжээнээс хэтэрсэн ааш муутай гэсэн утга илтгэж байна.

2.

.....

3.

.....

4.

.....

Алхам 3. Дараах хоёр өгүүлбэрийг харьцуулаад хэлц ашиглан санаагаа илэрхийлэх нь найруулгад ямар үүрэгтэй болохыг тайлбарлаарай.

№	Хэлц ашиглаж дүрсэлсэн	Энгийн үгээр дүрсэлсэн
1	Ааш гэж адасга болсон хүнээс алс холуур дөлж яв.	Хэтэрхий муухай ааштай хүнээс алс холуур дөлж яв.
2	Бар мэт явснаа хонь мэт номхрох нь барьцгүй аашны шинж.	Догшин ширүүн байснаа номхон дөлгөөн болох нь барьцгүй аашны шинж.

Алхам 4. Аль өгүүлбэр нь уншихад илүү сонирхолтой, уран яруу байна вэ? Яагаад?

.....

.....

.....

Хамгийн сайн найзаа танилцуулан бичээрэй. Бичихдээ хэлц болон уран дүрслэлийг ашиглаарай. Зохион бичлэгээ нэрлэхдээ найзынхаа хамгийн онцлог шинжийг хэлцээр илэрхийлээрэй.

Бичихдээ 5-аас доошгүй хэлц ашиглаарай. Дараах хэлцээс тохирохыг сонгон ашиглаж болно.

Баярлах: инээд ханиад болох, нар нь гарах,
Бүрэг дуугүй: ам чангатай, ус балгасан юм шиг,
Аядуу: Нүдэнд дулаахан,
Даврах: гар бариад бугуй барих, толгой дээр гарах
Хөдөлгөөнтэй: ерөмний өт шиг

Дотно: зүү орох зайгүй, гал хам
Сэргэлэн, овжин: гүйлгээ ухаантай, од шүүрэх
Ховор: нүдний гэм, хорвоод хосгүй
Буурь суурьтай: ноён нуруутай

..... найз минь

Найзынхаа нэр, хаана яаж танилцсан тухай, анх харахад ямар сэтгэгдэл төрсөн бэ?

.....

.....

.....

.....

Найз чинь ямар дүр төрх, зан чанартай вэ? Ямар зан чанараар нь бахархдаг вэ? (хэлц ашиглан дүрслээрэй)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Яагаад хамгийн сайн найзаа гэж бодох болсон бэ? Тайлбарлаарай.

.....

.....

.....

.....

.....

Цаашид нөхөрлөлөө хэрхэн үргэлжлүүлэх, найзтайгаа хамтдаа юу хийхийг хүсдэг талаараа чин сэтгэлийн үгээ бичээрэй.

.....

.....

.....

.....

.....

Хөхөө өвлийн хүйтэнд, хөр цасны жаварт

Монголчууд өвлийн гурван сарыг хүйтрэх, хөр цас унах байдлаар нь гурав гурван есөд хувааж есөн есийн наян нэгэн хоногийн хүйтэн болдог гэж үзнэ.

12-р сарын 22-оос ес эхэлнэ. Эхний гурван есийг балчир, дундхыг идэр, сүүлийнхийг хөгшин гурван ес гэдэг. Энэ нь хүний насаар бол бага, залуу, өтөл үетэй зүйрлэсэн нэр юм. Идэр есийн хүйтэнд гунан үхрийн эвэр хөлдтөл хүйтэрдэг. Энэ үеийг цаг тооны хуучин тооллоор “Хөхөө сар” гэдэг ажээ. Өвөл хөхөө байхгүй атал “Хөхөө өвөл” гэж хэлдэг нь үүнээс улбаатай бөгөөд улмаар “Хөхөө өвлийн хүйтэнд, хөр цасны жаварт” гэсэн хэлц үг дэлгэрсэн байна.

Үүнтэй холбоотой “Хөхөөг хүйдсээр цохих” гэсэн огтоос бүтэхгүй юмыг зүйрлэн хэлсэн гол санаатай хэлц буй болсон. Анх үүдсэн нь өвөл хөхөө шувуу үзэгдэхгүй; хүйдэс (малын хөлдүү баас) зөвхөн өвлийн хүйтэнд байдаг. Тэгэхээр хөхөөг хүйдсээр цохих гэдэг бодит байдалд байх боломжгүй зүйл болно.

Үүнтэй ойролцоо утгатай “харганы ноос түүж эсгий хийх”, “нар баруун хойноос гарах”, “зангууны үлгэр”, “аалзны шүлсээр гөлөм гөрөх” зэрэг хэлц бий.

(Д.Баттогтох “Үлгэрээс үүдсэн хэлцийн толь”-оос)

Алхам 1. Эхэд юуг, яаж тайлбарласныг цогцолбор бүрээр тодорхойлъё.

Бүтэц	Юуг тайлбарласан бэ?	Яаж тайлбарласан бэ?
Эхлэл хэсэг		
Гол хэсэг		
Төгсгөл хэсэг		

Алхам 2. “Хөхөө өвлийн хүйтэнд, хөр цасны жаварт” гэдэг үгийн утгыг зохиолч юу гэж тайлбарласан байна вэ?

.....

Алхам 3. Дараах дүрслэлийн утгыг тайлбарлаарай.

Балчир гурван ес:

Идэр гурван ес:

Хөгшин гурван ес:

Алхам 4. “Хөхөөг хүйдсээр цохих” гэдэг хэлц үгийн утгыг зохиолч хэрхэн тайлбарласан байна вэ?

.....

Алхам 5. Дараах хэлцүүдэд “Огтоос бүтэхгүй зүйл” гэдгийг хэрхэн зүйрлэснийг тайлбарлаарай.

1. “харганы ноос түүж эсгий хийх”

2. “нар баруун хойноос гарах”

3. “зангууны үлгэр”

4. “аалзны шүлсээр гөлөм гөрөх”

Алхам 6. Дээрх эхэд ашигласан дүрслэл хэлцүүд ямар үүрэгтэй орсныг дүгнэн бичээрэй.

.....

.....

.....

Дасгал 1. Тоочин тайлбарласан эхийн бүтэц, агуулгын уялдаа холбоог ялган танья.

Монгол бөхөн

Монгол бөхөн нь буган биетэй, тэмээн толгойтой монгол хонины хэрийн биетэй ургамлан тэжээлт, хивэгч амьтан. Биеийн урт 100-145 см, сэрвээний өндөр 63-83 см, сүүл 8-13 см, чихний урт 7.5-11 см, жин 23-40кг хүрнэ. Хөл, хүзүү нарийн, толгой том, өвөрмөц монхор хамартай, хамрын нүх маш том. Хэрэгчин мухар, хэржин 40 см хүрэх тунгалаг цайвар өнгөтэй хос шоорон эвэртэй, эврийн цагирагт одорохой харагдана. Биеийн өнгө зуны улиралд бор шаргал байснаа өвөл болоход цайвар саарал болж өөрчлөгдөнө. Сэрвээнээс сүүлний уг хүртэл зоо дагасан нарийхан бор судалтай, хэвэл, гуяны дотор тал цайвар өнгөтэй.

Бөхөн нь Евроазийн том хөхтөн амьтдын дотроос устах аюулд нэлээд өртөөд байгаа зүйлийн нэг. Дэлхий дээр соргог бөхөн (*Saiga tatarica tatarica*), монгол бөхөн (*Saiga tatarica mongolica*) гэх хоёр салбар зүйлийн бөхөн бий. Эдгээр дэд зүйл нь амьдрах орчны хуваагдал, хууль бус агнуур, гэрийн малтай бэлчээр, тархац нутгаар давхцах зэрэг шалтгааны улмаас 2 популяцын тоо толгой сүүлийн 20 гаруй жил (1980-2000)-ийн дотор 1 саяас 90,000 болтлоо огцом буурсан байна (E.J.Milner-Gullard нар 2001).

Монгол бөхөнг манай улсын төдийгүй олон улсын байгаль хамгааллын холбоод анхааралдаа авсаар ирсэн. Тухайлбал: Дэлхийн байгаль, байгалийн нөөцийг хамгаалах олон улсын холбооноос (IUCN, 2002) гаргасан улаан номонд эмзэг гэсэн категорит, Зэрлэг амьтан, ургамлын ховордсон төрөл зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаалах тухай олон улсын конвенцийн (Вашингтоны, CITES 1975, 1994) II хавсралт буюу хатуу чанд хяналтан дор худалдаалах амьтдын жагсаалтад, дэлхийн ховордсон 100 амьтны жагсаалтад тус тус бүртгэгдсэн. Монгол улсын хэмжээнд 1930 оноос эхлэн хуулиар агнахыг хориглон дархан цаазтай амьтны тоонд оруулсан, Монгол улсын “Улаан ном”-ын 1987, 1997 оны хэвлэл, 1995 оны шинэчлэн найруулсан “Амьтны аймгийн тухай хууль”-аар нэн ховор ангилалд оруулсан.

Үгийн утгын тайлбар: **Хэрэгчин:** Эмэгчин бөхөн **хэржин:** эр бөхөн

Алхам1. Эхний цогцолборыг уншаад Монгол бөхөнгийн зургийг сонгоорой.

А.

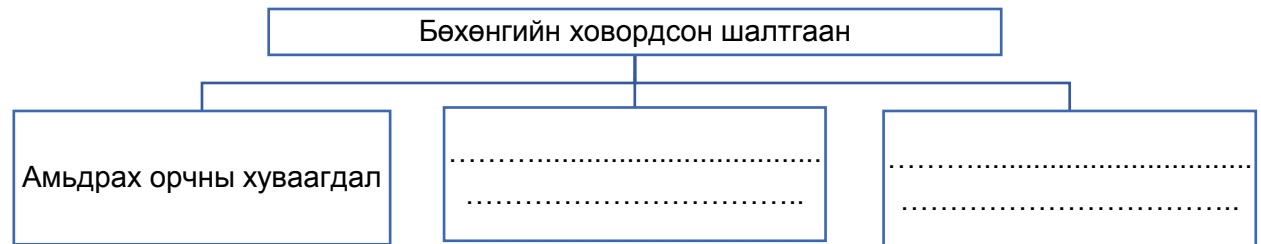
Б.

В.

Алхам 2. Хоёрдахь цогцолбороос бөхөнгийн ховордсон шалтгааныг бичээрэй.

Алхам 3. Төгсгөлийн цогцолборт юуны тухай өгүүлсэн байна вэ?

.....
.....

Агуулгын товч тайлбар

Бодит амьдралд туршлагаар батлагдсан бүхэн баримт болно. Баримт заавал үнэн байх ёстой. Болсон үйл явдал, үзэгдэл, юмс, тоон үзүүлэлт, тодорхойлолт, эшлэл, жишээ зэргийг баримт гэж үзэж болно:

Дасгал 2. Эх дэх баримт мэдээллийг задлан шинжилье.

Алхам 1. Хүснэгтэд цогцолбор бүрд юуг, яаж, ямар аргаар тайлбарласныг тодорхойлж бичээрэй.

Юуг тайлбарласан байна вэ?	Яаж тайлбарласан байна вэ?	Ямар арга ашигласан байна вэ?
<p>1-р цогцолборт</p> <p>Монгол бөхөнгийн биеийн онцлог</p>	<p>Биеийн харагдах байдал:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Буган биетэй • Тэмээн толгойтой • Монгол хонины хэрийн биетэй • Хөл, хүзүү нарийн, толгой том, • Өвөрмөц монхор хамартай, хамрын нүх маш том <p>Биеийн хэмжээ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Биеийн урт 100-145 см, сэрвээний өндөр 63-83 см, сүүл 8-13 см, чихний урт 7.5-11 см, жин 23-40кг хүрнэ. <p>Эвэр:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Хэрэгчин мухар, хэржин 40 см хүрэх тунгалаг цайвар өнгөтэй хос шоорон эвэртэй, эврийн цагирагт одорохой харагдана. <p>Өнгө</p> <ul style="list-style-type: none"> • Биеийн өнгө зуны улиралд бор шаргал байснаа өвөл болоход цайвар саарал болж өөрчлөгдөнө. Сэрвээнээс сүүлний уг хүртэл зоо дагасан нарийхан бор судалтай, хэвэл, гуяны дотор тал цайвар өнгөтэй. <p>Идэш тэжээл:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ургамлан тэжээлт, хивэгч амьтан. 	<p>Монгол бөхөнгийн онцлогийг тоочин тайлбарласан байна.</p>
<p>2-р цогцолборт:</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Бөхөнгийн төрөл: 1. 2. <ul style="list-style-type: none"> • Тоо толгой нь буурсан шалтгаан: 1. 2. 3. 	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
<p>3-р цогцолборт:</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	<p>1.</p> <p>2.</p> <p>3.</p> <p>4.</p>	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

Дасгал 3. Эхэд дурдсан баримт мэдээллийг ангилъя.

Эшлэл: Зохиол, өгүүллээс баримт болгон авсан оруулга**Судалгаа:** Аливаа юмны зүй тогтлын учрыг олох үйл ажиллагаа, судлах ажиллагаа.**Тоон үзүүлэлт:** Тоон үр дүн.**Тодорхойлолт:** Юм үзэгдлийн шинж чанар, бүтэц бүрэлдэхүүн, ач тус зэргийг тоочсон бичвэр.**Үнэлэлт дүгнэлт:** Юмны үр дүн, үнэ цэнийг хураангуйлан тодорхойлж гаргасан нь.**Бодит байдал:** Юмсын одоо байгаа бодит үр дүн.

Алхам 1. Дараах баримтуудыг төрөлтэй нь зөв харгалзуулаарай.

1. Бодит байдал

2. Үнэлэлт дүгнэлт

3. Судалгаа

4. Тоон үзүүлэлт

5. Тодорхойлолт

6. Эшлэл

А. Монгол бөхөн нь буган биетэй, тэмээн толгойтой монгол хонины хэрийн биетэй ургамлан тэжээлт, хивэгч амьтан.

Б. Дэлхийн ховордсон 100 амьтны жагсаалтад бүртгэгдсэн.

В. 2 популяцын тоо толгой сүүлийн 20 гаруй жил (1980-2000)-ийн дотор 1 саяас 90,000 болтлоо огцом буурсан байна (E.J.Milner-Gullard нар 2001).

Г.Бөхөн нь Евроазийн том хөхтөн амьтдын дотроос устах аюулд нэлээд өртөөд байгаа зүйлийн нэг.

Д. Монгол улсын “Улаан ном”-ын 1987, 1997 оны хэвлэл, 1995 оны шинэчлэн найруулсан “Амьтны аймгийн тухай хууль”-аар нэн ховор ангилалд оруулсан.

Е. Дэлхийн байгаль, байгалийн нөөцийг хамгаалах олон улсын холбооноос (IUCN, 2002) гаргасан улаан номонд эмзэг гэсэн категорит орсон.

Алхам 2. Эхээс 3 баримт сонгож баримтын ямар төрөл болохыг тодорхойлоорой.

№	Баримт	Төрөл
1.		
2.		
3.		

Алхам 3. Тоочин тайлбарлаж бичихэд баримт ямар үүрэгтэй вэ? Эхээс баримтыг нь хасвал ямар болох бол? Дүгнэн бичээрэй.

.....

.....

.....

.....

.....

Мэдээлэн тайлбарлаж бичих: Тухайн сэдвийн талаар уншигчид тодорхой мэдээлэл өгөхийг гол зорилгоо болгодог. Бичсэн сэдвийнхээ талаар итгүүлж үнэмшүүлэхээс илүү тайлбарлан таниулахыг чухалчилдаг. Мэдээлэн тайлбарлахдаа бодит байдал, тодорхой баримт мэдээллүүдийг тоочин бүлэглэж бичих нь элбэг. Тэгдэг, ингэдэг, тийм байна, ийм байна гэсэн өнгө аясаар өгүүлбэрүүд нь төгсдөг.

Дасгал 1. Амьтны тухай мэдээлэн тайлбарлаж бичье.

1. Өөрийн хайртай, эсвэл хамгийн сайн мэдэх амьтныг сонгоорой.
2. Сонгосон амьтнаа дараах бүтцийн дагуу мэдээлж тайлбарлаж бичээрэй. Өөрийн мэдлэгээ баяжуулан ном, сонин, интернэт, ойр дотны хүмүүс баримт цуглуулж бичээрэй.

Амьтны нэр.....

Ерөнхий мэдээлэл: ямар овгийн амьтан болох. Эр, эм, үр төлийг нь юу гэж нэрлэдэг вэ?

.....

.....

.....

Гадаад төрх нь ямархуу харагддаг талаар нүдэнд харагдтал дүрслээрэй.

.....

.....

.....

.....

.....

Хаагуур нутагладаг, ямар орчинд амьдардаг вэ?

.....

.....

.....

.....

Хоол тэжээл.....

.....

.....

.....

Холбоотой сонирхолтой баримт:

.....

.....

.....

.....

.....

Монголын хамгийн жижиг ном

1984 онд академич Ц.Дамдинсүрэн эрдэмтэн Шагжийн бичсэн нэгэн сонин номыг улсын нийтийн номын санд өгчээ.

Уг ном нь 5,5 см тэг дөрвөлжин цаасан дээр түвдээр бичсэн Дол-дод буюу ногоон дарь эхийн магтаал юм. 5x5,5 см цаасан дээр, 5x 4,7 см талбайд багтаан бичжээ. Тэр бяцхан номыг энгийн нүдээр харахад ер мэдэгдэх аргагүй, нэг эрэн цаас шиг юм үзэгдэх бөгөөд харин давхар линзтэй шил буюу микросопоор хараад уншиж болох ажээ.

Түүнийг эрдэмтэн Шагж хялгасны үзүүрээр бичсэн маш өвөрмөц, онцгой нарийн ур шаардсан бүтээл ажээ.

Алхам 1. Эхэд юуны тухай тайлбарласан байна вэ?

.....

Алхам 2. Эрдэмтний зохиосон энэ ном бусад номоос юугаараа онцлог вэ?

.....

.....

Алхам 3. Эхэд байгаа баримтуудыг түүж бичээд баримтын ямар төрөл болохыг нэрлээрэй.

№	Баримт	Төрөл
1		
2		
3		
4		

Алхам 4. Дээрх эхэд “Монголын хамгийн жижиг ном”-ын тухай баримтуудыг тоочихдоо өгүүлбэрүүдийг хэрхэн төгсгөсөн байна. вэ? Түүж бичээд утгыг тайлбарлаарай.

.....

.....

.....

Алхам 5. Дээрх эхийн зорилго юу вэ?

1. “Монголын хамгийн жижиг ном” бол үнэхээр гайхамшигт бүтээл юм гэж итгүүлсэн.
2. “Монголын хамгийн жижиг ном”-ын тухай мэдээлэн тайлбарласан.
3. “Монголын хамгийн жижиг ном”-хэрхэн бүтсэн үйл явцыг хүүрнэсэн.
4. “Монголын хамгийн жижиг ном”-ыг бүтээх хэрэгтэй гэж ятгасан.

Хувь хүнээс асуудал шийдэх мэдэл бүхий албан газар, албан тушаалтанд хувийн хүсэлтээ бичин, өргөж барьсан албан бичгийг “өргөдөл” гэнэ. Албаны үг хэллэг ашиглан бичих бөгөөд бичиж байгаа зүйлийн агуулгаас шалтгаалан мэргэжлийн үгс орох нь элбэг. Өргөдлийн хэмжээ, агуулга янз бүр байх боловч өгүүлсэн баримт нь үнэн зөв, дэс дараатай, юу хүссэн тодорхой ойлгомжтой байх нь чухал.

1. Дараах зарлалыг уншаад өгсөн загварт нийцүүлэн өргөдөл бичээрэй.

“Итгэл найдвар хайр” ТББ

Нийгэмд эерэг нөлөө үзүүлэхэд ЕБС-ийн сурагчдын оролцоог нэмэгдүүлэх зорилгоор сайн дурын ажил хийх сурагчдыг байгууллагатаа гишүүнээр элсүүлэх гэж байна.

Хэрвээ чи манлайлагч залуучуудаас суралцаж, үлгэр дууриалал авч, бусдад туслахыг хүсч байвал бидэнтэй холбогдоорой.

Гишүүнээр элсэх өргөдлийг 2021 оны 10 сарын 31 хүртэл хүлээн авна.

..... –д өргөдөл гаргах нь:

..... овогтой миний бие.....
..... сургуулийн
ангид сурдаг.

Өргөдөл
гаргах
болсон
шалтгаан

Юуг, яаж
шийдүүлэ
хээр хүсэж
байгаагаа

Өргөдөл гарсан: овогтой

Хаяг:

.....

.....

Утас:

.....оны –р сарын өдөр

Зөвлөгөөг дэс дараатай тоочсон байдлаар бичдэг. Тухайн зөвлөгөөг итгэл үнэмшилтэй, ойлгомжтой болгох зорилгоор учир шалтгааныг тайлбарлан бичнэ. Зөвхөн би байсан бол гэж өөрийн өнцгөөр үзэл бодлоо тулгалгүй тухайн асуудлыг шийдэх боломжтой хэд хэдэн хувилбар санал болгож бичвэл сайн.

Дасгал 1. Учир шалтгааныг тайлбарласан зөвлөгөө өгье. Зөвлөхдөө дараах 3 талаас харж учир шалтгааныг нь тайлбарлаж бичээрэй.

1. Хэрвээ би чиний оронд байсан бол -х байсан. Учир нь
2. Чиний хувьд –сэн нь дээр байх. Яагаад гэвэл.....
3. Яагаад -ж болохгүй гэж.

Асуудал	Чиний өгөх зөвлөгөө
Миний нүүрэн дээр байнга батга гарах болсон. Толинд харах болгондоо сэтгэлээр унах боллоо. Яаж энэ батганаас салах вэ? Надад туслаач	<p>1. Би чиний оронд байсан бол өөх тос ихтэй хоол хүнсээ багасгах байсан. Учир нь арьсны асуудлууд ихэнхдээ хоол хүнснээс болдог.</p> <p>2. Гэхдээ чиний хувьд сэтгэлээр унаж, стрессдэхээ болих хэрэгтэй. Учир нь стресс хүнийг маш их ядрааж улмаар арьсны тэнцвэрт байдал алдагдаг гэж сонссон.</p> <p>3. Арьс гоо заслын эмнэлэгт хандаж яагаад болохгүй гэж. Харин ч асуудлыг нь тодорхойлоод тохирох бүтээгдэхүүн зөвлөх байх гэж бодож байна.</p>
Би боксоор хичээллэхийг маш их хүсдэг. Даанч аав ээж маань чиний ирээдүйд бокс хэрэг болохгүй. Тэрний оронд хуульч болсон нь дээр гээд зөвшөөрөхгүй байна. Яавал дээр вэ?	<p>1.</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>2.</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>3.</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
Удахгүй сайн найзын маань төрсөн өдөр болно. Би найздаа гэнэтийн бэлэг барьж баярлуулмаар байна. Яавал найз маань баярлах бол? Ямар санаа байна?	<p>1.</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>2.</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>3.</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

Хоёр бие даасан үг зэрэгцэх ба угсрах харьцаагаар нийлж үг бүтээх аргыг **үг нийлэх арга** гэнэ. Энэ аргаар бүтсэн үгийг **нийлмэл үг** гэнэ. Нийлмэл үгийг зэрэгцсэн ба угсарсан нийлмэл үг гэж ангилна. Хоёр үгийн нэг нь нөгөөдөө угсран захирагдаж бүтсэн үгийг **угсарсан нийлмэл үг** гэнэ. Угсарсан нийлмэл үг нь хоёр аргаар холбогдож бүтнэ.

1. Нэг үг нь нөгөөдөө үндсээрээ холбогдож хамжсан угсраа үг бүтнэ. Жишээ нь: мөнгөн ус, гар бөмбөг, бор гөрөөс, улаан ном гэх мэт
2. Хоёр үг хоорондоо нэрийн ба үйлийн холбох нөхцөлөөр холбогдож найрсан угсраа үг бүтнэ. Жишээ нь: эдийн засаг, усны үхэр, сөдийн толгой, чонын элэг гэх мэт

Дасгал 1. Угсарсан нийлмэл үгийг таньж, хэрэглэе.

Хөвсгөл нуур

Хөвсгөл гэдэг үг нь түрэг хэлээр *Көл Су Кул* буюу "Их Устай Нуур" гэсэн үг юм. Монголчууд эрт дээр үеэс **Ариг ус** хэмээн нэрлэж байжээ. Хөвсгөл нуур нь Саяны нурууны зүүн хэсэгт байрлана. Өмнөд хэсэгт Эгийн гол эх авах бөгөөд Сэлэнгэ мөрөн, цаашлаад Байгаль нууртай холбогдоно.

Долоон уул, Модотын шанаа, Салаа сарьдаг, Мэргэний үзүүр, Агьтын хошуу, Дээд, Доод модот булан, Марааны булан зэрэг нуурт түрж орсон хагас арал булантай. Модон хүй, Хадан хүй, Хүй толгой, Сом хад гэсэн 4 аралтай.

Хөвсгөл нуурын ай сав, Хорьдол Сарьдагийн нуруунд Монголын Улаан номд орсон нэн ховор амьтан болох цоохор ирвэс, баданга хүдэр, зэрлэг цаа буга, ховор амьтан болох хүрэн баавгай, халиун буга, янгир ямаа, аргаль хонь, бараан хандгай, ойн булга зэрэг хөхтөн амьтад амьдардаг. Мөн умардын халиу, бор гөрөөс, зэрлэг гахай, нохой зээх, тарвага, чандага, чоно, үнэг, хярс, мануул, дорго, зурам, хэрэм, солонго, цагаан үе, өмхий хүрнэ, шилүүс, алаг даага зэрэг амьтад байдаг.

Алхам 1. Дараах нийлмэл үгсээс угсарсан нийлмэл үгийг ялган будаарай.

Хөвсгөл нуур

Саяны нуруу

зүүн хэсэг

Ариг ус

Түрэг хэл

Алхам 2. Угсрах аргаар бүтсэн амьтны нэрсийг түүж бичээрэй.

.....

.....

.....

Алхам 3. Угсрах аргаар бүтсэн арал болон булангийн нэрийг холбосон аргаар нь ангилж бичээрэй.

Хамжсан угсраа үг	Найрсан угсраа үг
• Долоон уул	• Модотын шанаа
•	•
•	•
•	•
•	•
•	•

Алхам 4. Дараах 2 бүлэг үгсийн утгыг ажиглаад ялгааг тайлбарлаарай.

1. Улаан ном, Модон хүй, Модотын шанаа, алаг даага
2. Долоон уул, цоохор ирвэс, бор гөрөөс, Дээд модот

Тайлбар:

.....

Агуулгын товч тайлбар

Хоёр өгүүлбэрийн эхний өгүүлбэрийн үйл явдал нь дараагийн үйл явдал бүтэхийн үндэс болж төгс бус өгүүлэхүүнээр илэрсэн өгүүлбэрийг шалтгааны утгатай өгүүлбэр гэнэ. Ийм өгүүлбэр нь яагаад?, ямар учраас?, юуны учир?, юуны тул?, яавал?, яаснаас? гэх зэрэг асуултад хариулагдана.

Дасгал 1. Шалтгааны утгат угсарсан нийлмэл өгүүлбэрийг задлан шинжилье.

Алхам 1. Дараах нийлмэл өгүүлбэрийг энгийн өгүүлбэр болгон бичээрэй. Жишээлбэл:

Ах хотруу явснаас манайх нүүж чадсангүй.

а. Ах хот руу явсан.

б. Манайх нүүж чадсангүй

1. Хичээлээ уншаагүй учраас хангалгүй шалгагдлаа.

а.

б.

2. Багаасаа хөдөө өвөөгийнхөө өссөн тул сүү цагаан идээ идэх дуртай.

а.

б.

3. Олон жил найзалж байгаа болохоор бие биенийхээ занг андахгүй.

а.

б.

учраас, тул, улмаас, учир, бол, -тал4, -вал4, -нгуут2, -нгаа4

Алхам 2. Дараах өгүүлбэрүүдийг шалтгааны утгат холбох хэрэглүүр ашиглан холбож бичээрэй.

1. Бороо их орсны томоохон голууд эргээсээ хальжээ.

2. Өглөө бүр 30 минут ном уншдаг мэдлэгийн хүрээгээ тэлж чадаж байна.

3. Гадаадад сурахыг хүсдэг англи хэлээ сайжруулахаар хичээж байна.

Алхам 3. Дараах өгүүлбэрийг гүйцээж шалтгааны утгат угсарсан нийлмэл өгүүлбэр бүтээгээрэй.

1. тул болзсон цагтаа амжсангүй.

2.учир гавьяат багш цол хүртлээ.

3. Амттанд маш их дуртай

4. Монгол улс байгалийн баялаг ихтэй

Алхам 4. Дараах өгүүлбэрээс шалтгааны утгат угсарсан нийлмэл өгүүлбэрийг олж дугуйлаад, шалтгааны утгат холбох хэрэглүүрийг ньтэмдэглээрэй..

а) Шувууд хоол тэжээлээ олж идэхийн тулд нүүдэллэдэг.

б) Эх нь булингартай бол адаг нь булингартай.

с) Идэр нас хөгшрөхийн өмнө их хэргийг бүтээх нь сайн.

д) Өвөл жижиг амьтдад хоол тэжээл хомс байдаг учраас зун намрын цагт идэш тэжээлээ нөөцөлдөг.

Алхам 5. Дараах хэсэгт шалтгааны утгатай угсарсан нийлмэл өгүүлбэр 3-ыг зохиож бичээрэй.

1.

2.

3.

3.5.

Сэдэв: Учир шалтгааныг тайлбарлан бичих мэдлэг ойлголтоо бататгая.

Сурагчийн овог нэр:
Эхэлсэн: он сар өдөр цаг

Дасгал 1. Өргөдлийн агуулга, бүтцийн тухай ойлголтоо бататгая.

Алхам 1. Өргөдлийн агуулгыг бүтцээр нь зөв харгалзуулаарай.

Өргөдлийн толгой буюу эхлэл хэсэг	Өргөдөл гаргах болсон шалтгаан
Өргөдлийн үндсэн агуулга гол хэсэгт	Өргөдөл гаргагчийн нэр, хаяг утас
Өргөдлийн төгсгөл хэсэг	Байгууллага, албан тушаалтны нэр
	Өргөдөл гаргагчийн товч танилцуулга
	Өргөдөл гаргасан он, сар, өдөр
	Юуг яаж шийдүүлэхээр хүсэж байгаа

Алхам 2. Өргөдөл гаргах болсон учир шалтгааныг тодорхой тайлбарлан бичих нь ямар ач холбогдолтой вэ?

.....
.....

Дасгал 2. Зөвлөгөө бичих тухай ойлголтоо нэгтгэе.

Алхам 1. Зөвлөгөө өгөхөд анхаарах чухал санаа нь аль нь вэ? Тайлбарлаарай.

Анхаарах зүйл	Чухал	Чухал биш	Яагаад?
Үзэл бодлоо тулгахгүй, санал болгосон, зөвлөсөн байдлаар бичих			
Өөрийн санаагаа зөв гэдгийг маш сайн ойлгуулж, ятгах			
Зөвлөж буй хүнийхээ нөхцөл байдлыг сайтар бодох			
Яагаад ингэж зөвлөх болсон шалтгаанаа тодорхой тайлбарлаж бичих			

Алхам 2. Дараах өгүүлбэрүүдийг гүйцээн бичиж, шалтгааны утгат угсарсан нийлмэл өгүүлбэр бүтээгээрэй.

- өглөө эрт босох нь ашигтай.
- Нүдний хараанд сайн
- англи хэл сурах хэрэгтэй.
- Өвөл цас их орсон